Η Παναγία των Χαλκέων

Η εκκλησία βρίσκεται στην πλατεία Αρχαίας Αγοράς, βόρεια της Εγνατίας Οδού στο σημείο που διασταυρώνεται με την λεωφόρο Αριστοτέλους.

Η Παναγία των Χαλκέων, γνωστή ως "*Κόκκινη εκκλησία*'' από το χρώμα των τούβλων της, ανεγέρθηκε νότια της Αρχαίας Αγοράς, όπου υπήρχαν εργαστήρια και καταστήματα χάλκινων ειδών, όπως και σήμερα. Χτίστηκε το 1028 από τον πρωτοσπαθάριο και Λογγοβαρδίας (στρατιωτικό διοικητή της βυζαντινής περιφέρειας της Κάτω Ιταλίας) Χριστόφορο, τη σύζυγό του Μαρία και τα παιδιά τους Νικηφόρο, Άννα και Κατακαλή, σε μια περίοδο ειρήνης και ακμής της πόλης και της βυζαντινής αυτοκρατορίας, μετά τις νίκες του αυτοκράτορα Βασιλείου Β΄ κατά των Βουλγάρων. Ο τάφος του δωρητή βρίσκεται ενταγμένος στον βόρειο τοίχο μέσα στον ναό[1].

Η εκκλησία είναι βυζαντινό κομψοτέχνημα και ανήκει στον αρχιτεκτονικό τύπο των **σταυροειδών ναών με τρούλο**, αρχιτεκτονικός τύπος που διαμορφώθηκε την εποχή της δυναστείας των Μακεδόνων αυτοκρατόρων. Τέσσερις μαρμάρινες κολόνες με κιονόκρανα του 11ου αιώνα στο κέντρο του ναού κρατούν τις καμάρες πάνω στις οποίες κάθεται ο τρούλος, τονίζοντας το σχήμα του σταυρού στην κάτοψη. Είναι χτισμένη με πλίνθους, που κατασκευάστηκαν από αργιλώδες χώμα σε ορθογώνιο σχήμα και ψήθηκαν σε φούρνο. Από το κεραμιδί χρώμα των τοίχων ονομάστηκε από τον λαό "κόκκινη εκκλησία''. Στην πλινθόκτιστη μορφή της, με τον κεραμοπλαστικό διάκοσμο (γείσα, αετώματα, τόξα κλπ) των τοίχων, αφομοιώνει τοπικά αρχιτεκτονικά στοιχεία με επιρροές από την Κωνσταντινούπολη. Ο νάρθηκάς της είναι διώροφος και στεγάζεται με δύο τρούλους που είναι χαμηλότεροι από τον κεντρικό.

Η κάτοψή της είναι αυτή του κλασικού εγγεγραμμένου σταυροειδούς τρουλαίου ναού, που κυριάρχησε στην αρχιτεκτονική την εποχή της Μακεδονικής δυναστείας. Με τέσσερις κίονες να στηρίζουν τον κεντρικό τρούλο και χωριστό τριμερή χώρο με δύο πεσσούς για το ιερό, ο ναός εντάσσεται ειδικότερα στη σύνθετη παραλλαγή του παραπάνω τύπου, που ήταν διαδεδομένη στην Κωνσταντινούπολη. Άλλοι δύο τρούλοι υπάρχουν στον νάρθηκα. Η εξωτερική όψη είναι διακοσμημένη με πλήθος καμαρών και παραστάδων (κολόνες ή ορθοστάτες), στοιχεία κωνσταντινοπολίτικης επιρροής. Εσωτερικά, μεγάλο μέρος της διακόσμησης με σκαλιστά μάρμαρα και νωπογραφίες έχει διατηρηθεί.

Με την άλωση της πόλης το 1430 από τους Οθωμανούς Τούρκους, η εκκλησία μετατράπηκε σε τζαμί που ονομαζόταν Καζαντζηλάρ Τζαμί («Τζαμί των Καζαντζήδων=χαλκέων/χαλκωματάδων»).

1 https://www.thessmemory.gr/%CE%B2%CF%85%CE%B6%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%BD%CE%B7-%CE%B8%CE%B5%CF%83%CF%83%CE%B1%CE%BB%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%B7/%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%AF%CE%B1-%CF%87%CE%B1%CE%BB%CE%BA%CE%AD%CF%89%CE%BD-%CE%B7-%CE%BA%CF%8C%CE%BA%CE%BA%CE%B9%CE%BD%CE%B7-%CE%B5%CE%BA%CE%BA%CE%BB%CE%B7%CF%83%CE%AF/

Οι τοιχογραφίες της Παναγίας των Χαλκέων έγιναν σε μια περίοδο ακμής της ζωγραφικής στη Θεσσαλονίκη και χαρακτηρίζονται για την **εκφραστικότητα των μορφών** και τον αυστηρό **ιερατικό χαρακτήρα** τους, ένα καλλιτεχνικό ρεύμα που προέρχεται από την Κωνσταντινούπολη. Η ίδια τεχνοτροπία εντοπίζεται και σε άλλα μνημεία της βυζαντινής περιφέρειας (στους ναούς της Αγίας Σοφίας Θεσσαλονίκης, Κιέβου και Αχρίδας, κ.α.). Η εκκλησία τοιχογραφήθηκε και τον 14ο αιώνα, αλλά από αυτήν την περίοδο διασώζονται μερικές μόνο συνθέσεις στον δυτικό τοίχο, όπως ο Ακάθιστος Ύμνος.

Η Παναγία των Χαλκέων στη Θεσσαλονίκη είναι το μοναδικό μνημείο του 11ου αιώνα στον ελλαδικό χώρο που **διασώζει το εικονογραφικό του πρόγραμμα**[2]. Το πρόγραμμα αυτό έχει στοιχεία αρχαϊκότητας.

Στον τρούλλο εικονογραφείται η Ανάληψη, κατά το πρότυπο της Αγίας Σοφίας στην Θεσσαλονίκη. Στον τρούλλο, επίσης, εικονίζονται προφήτες και στα τέσσερα σφαιρικά τρίγωνα εικονίζονται Σεραφείμ.

Το πρόγραμμα της αψίδας του ιερού βήματος είναι το καθιερωμένο με τη Θεοτόκο δεόμενη και τους ιεράρχες.

Στον νάρθηκα απεικονίζεται μια μεγαλόπρεπη Δευτέρα Παρουσία, ένα από τα πρωιμότερα παραδείγματα του θέματος στη βυζαντινή ζωγραφική. Στις τοιχογραφίες επικρατεί επίπεδη και γραμμική αντίληψη.

2 Στούφη-Πουλημένου Ιωάννα, αρχαιολογία και τέχνη, Χριστιανική, σελ 217

Η παράσταση της Δευτέρας Παρουσίας στο νάρθηκα της Παναγίας Χαλκέων:

Τοιχογραφίες[3] στο ιερό βήμα όπου και η επιγραφή που αναφέρεται στους χορηγούς της, τον Χριστόφορο και τη σύζυγό του Μαρία:

3 https://www.thessmemory.gr/%CE%B2%CF%85%CE%B6%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%BD%CE%B7-%CE%B8%CE%B5%CF%83%CF%83%CE%B1%CE%BB%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%B7/%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%AF%CE%B1-%CF%87%CE%B1%CE%BB%CE%BA%CE%AD%CF%89%CE%BD-%CE%B7-%CE%BA%CF%8C%CE%BA%CE%BA%CE%B9%CE%BD%CE%B7-%CE%B5%CE%BA%CE%BA%CE%BB%CE%B7%CF%83%CE%AF/

Οι τοιχογραφίες της Παναγίας Χαλκέων έχουν μεγάλη σημασία για την καλύτερη γνώση της βυζαντινής τέχνης αυτής της εποχής, γιατί είναι χρονολογημένες, σύμφωνα με την σχετική επιγραφή.

